

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

MS
81

Lwy ✓
222, 236, 237

46

66

Во слазаребскій Институтъ
отъ Его Превосходительства
Хриstopopа Бхишова
с лазарева приношение.
1854 г. изъ Париза.

$$\frac{312}{5}$$

2000

A l' Institut Lazareff

UNIVERSITÄT

WURZBURG

1877

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHYSICS DEPARTMENT

PHYSICS DEPARTMENT
UNIVERSITY OF CHICAGO
CHICAGO, ILL.

282

~~№ 2-3~~

~~14~~

7-45

204

vi

Ա Կ Բ Բ Բ Ա

222

ՀԱՄԱՊԱՐԻՄ

222

236

237

ԵՐԱՊԵՏ ԼՐԵԳՐՈՅՆ

ՆԵՐՔԻՆ ՀԱՐԱՋԱՄԵՆ

Դ Ե Մ

ԲՈՒՆ ՀԱՅՈՒ ՄԸ

ՆԵՐՔԻՆ ՀԱՐԱՋԱՄԵՐԻ

Տ Ո Ւ Ա Ծ

Ե. ՊԵՏԵՍՅԱՆ

Տ Պ Ե Ա Լ

ԱՄՍՏԱԿՆԱՆՊՈՒՊՈՒՄ

Ի Տ Պ Ա Ր Ա Ն Ի

ՆՈՅՆԵՆ ԵՂԵԿԵՐՈՅ

— 1853 —

23057

4 (4835
38)

28-221

ddd-2001

ՆՆԻՔԻՆ ՀԱՐՈՑՈՒՄՆ

Արք գիշերադէմք *ուստի՞* ելանէք :
(Օմմը նօսառ տու սօսթէվու) :

Պերանձէ :

ԵՒՐՈՊԱ լրագիրը այս տարուան իր
20 երորդ թուոյն մէջ երկայն յօդուած
մը հրատարակած էր, կաղանդի շնորհա-
ւորութեան առթիւ տարւոյս իր առաջին
թերթին մէջ ազգիս շնորհ ըրած յայտա-
րարութենէն իրաւամբ վշտացեալ երկու-
հայ լրագրաց դէմ, բայց ընտիր վարդապե-
տաց արժանի աշակերտ, եր'ւելի կամ մա-
նաւանդ աներևոյթ կարգի մը (Յիսուսա-
կանաց) սորվեցուցած գրութեանը համեմատ՝
հեղինակը փոխանակ այն երկու լրագրաց
խնդիրներուն ուղղակի պատասխանելու,

կը սկսի հաւատոյ խորերը թափանցել ու հաստատանման փաստերով Մխիթարեանց ազգիս դէմ մօտերս ունեցած վարմունքը արդարացնել :

Չենք կրնար գուշակել ինչ կարծիք ունեցաւ Մխիթարեան միաբանութիւնը իրեն համար ասանկ փաստաբան մը գտնալու, բայց մենք այն յօդուածը կարդալով՝ չի կրցինք նոր փոփոխութիւն մը տեսնել Մխիթարեանց վրայ մեր ստացած համոզմանը վիճակին մէջ, շատ տարիներէ՛ ի վեր ինչ գաղափարի տէր որ զանիկայ ճանչցեր էինք, նոյն և նմանը կը ճանչնանք այսօր այն երևելի յօդուածը կարդալէն ետև ալ, ու այս տեսրակով կը յուսանք որ այն քանի մը սակաւաթիւ Ակեպտիկեաններն ալ կը համոզուին մեր կարծեացը ճշմարտութեանը :

Այսօր լրագիրը՝ մեծ խռովութիւններն ի հասարակօրէն փոքրիկ առիթ կ'ունենան ըսելէն ետև, կ'աւելցունէ թէ՛ « Արչափ » մեր յիշողութիւնը կը զօրէ՛ բովանդակ » թշնամանաց գումարը կամ յանցանաց » ծանրութիւնը այս եղաւ, որ հռոմէականք » հռոմէականաց համար գրուած գրքի մը » մէջ, իրենց հռոմէական միութենէն

” գուրս կեցած ազգակիցներուն համար ը-
 ” սին թէ հերձուածող են : ”

Այս խօսքերը գրելէն ետե՛ կը գան-
 գատի անուշութեամբ թէ՛ ինչո՞ւ հայոց
 ազգը կը բարկանայ եթէ պապականք զին-
 քը նախատեն : Մի թէ պատուաւոր մարդ
 մը կը բարկանայ, եթէ մէկը զինքը նա-
 խատէ, կամ թէ մէկէ մը ապտակ առնէ,
 քաւ լիցի, մանաւանդ եթէ նախատողը
 սրիկայ մէկը ըլլայ : Ասել է թէ Հայոց
 ազգը լուռ կենար նէ՛ սրիկայի տեղ դրած
 կ'ըլլար Արիւթարեանքը, և գուցէ այն ժա-
 մանակը գանգատ մը լսած չէր ըլլար ա-
 նոնց կողմանէ :

Արիւթարեան միաբանութիւնը կը խոս-
 տովանի թէ՛ “ Իր յանցանաց ծանրութիւ-
 ” նը այն եղաւ որ հայերը հերձուածող են
 ” ըսաւ ” : Արդ եթէ ազգ մը ամբողջ մարմ-
 նոյ մը համեմատենք, յայտնի է թէ՛ ոտքը
 մարմինէն զատուելու ըլլայ նէ, ոտքն է
 հերձուածող և ոչ մարմինը, և Հայ
 Պապականք ալ Հայոց ազգին հետ բաղ-
 գատելով՝ անոր մէկ անդամին չափ հազիւ
 են :

Եթէ վաղը՛ տասը, քսան հազար
 Պարսիկք Հայոց դաւանութիւնը ընդունին,

միթէ կրնան յանդգնիլ ըսելու թէ Պարսից
ազգը հերձուածող է :

Իայց Ա իէննայի Միաբանութիւնը ա-
ղէկ գիտէ , որ Հայազգիք հերձուածող
բառին վրայ այնչափ չնեղացան , այլ հերե-
տիկոս բառին վրայ , որն որ շատ տարբեր
բան է , գոնէ գործածողներուն մտքին մէջ :
Ա իէննացիք հերձուածող են Ա ենետիկ-
ցւոց առջեք , բայց ոչ հերետիկոս :

Ա՛րեւի թէ յիշեալ միաբանութիւնը այս եր-
կու բառերուն նշանակութիւնը աղէկ չը-
գիտեր : Ասան զի ազգ մը կամ մարդ մը
եթէ Պապին իշխանութիւնը չճանաչէ՝ հե-
րետիկոս չէ և չէրնար ըլլալ : Ա թէ մեր
ազգը Քրիստոնեայ ըլլալով հերետիկոս
կ'անուանի , Հրէից ազգը , հրեայ մը , ինչ
անուն ունի արդեօք պապադաւանաց գրոց
մէջ :

Դարձեալ՝ ամենուն յայտնի է թէ ,
քանի մը դար առաջ հերետիկոսին պատի-
ժըն էր հուր և սուր : Աւսկից կրնանք հե-
տեցունել , որ եթէ հաւատաքննութիւնը մին-
չև ցայսօր տեւելու ըլլար , Ա իէննայի մի-
աբանութիւնը կամ մեր ազգը այրել պիտի
տար , կամ ինքն իր ձեռօքը պիտի այրէր
և մեր Հայկայ սերունդը ափ մը մոխիր պի-

տի դարձունէր : Այսին զի , հաւատաքննիչք
 ինչպէս նաև Միսիթարեանք՝ Պապին ար-
 բանեակներն էին : Ըստ ետքիները՝ ուղղա-
 փառ մնալու համար , այսինքն Պապին հը-
 րամանին դէմ բան չգործելու և հերետի-
 կոսի կարգ չմտնալու համար , ստիպեալ
 ըլլալու էին կամ մատնիչ կամ դահիճ ըլ-
 լալու , կամ Յուդա և կամ Ասսակ :

Միսիթարեան միաբանութեան պաշտպան
 եղող մեր ազգայիները՝ թող այս հետեան-
 քին վրայ աղէկ մտածեն : Ըստ իմ կարծեաց
 Ասսակին և Միսիթարեանի մը մէջ բնաւ
 տարբերութիւն չկայ : Մէկը զմեզ պարս-
 կապաւան ուղեց ընել և « Խբրե զշուն մե-
 ռաւ . . . չգտաւ տեղի գերեզմանի նորա »
 կ'ըսէ Սուրբ Աղիշէ պատմիչը . միւսն ալ
 պապադաւան կ'ուզէ կոր ընել մեր ազգը ,
 և չգիտեմ ինչ պսակ պիտի ընդունի ան-
 կողմնապահ պատմիչէ մը :

Ըստ հետեանքին ճշմարտութիւնը տես-
 րակս մինչև վերջը կարդացողը կ'իմանայ :

Ըստուհետև Միսիթարեանք ազատ են
 զմեզ հերետիկոս կոչելու որչափ և ուզեն .
 բայց կոչելէն ետև ականջնին չգոցեն տը-
 ղոց պէս , որպէս զի լսեն թէ ինչ արձա-
 գանգ կուգայ իրենց այս բառին դէմ :

Մենք զանոնք հերետիկոս չենք անուաներ ,
այլ թշնամի մարդկային ազգին և Մետաբա-
նի , ինչու որ մարդկային ազգը և Մետաբանը
կը բողոքեն պապութեան վարմունքին
դէմ բոլոր աշխարհի մէջ :

Գարձեալ Մխիթարեան Միաբանու-
թեան բերանը , հերետիկոս բառը արտաքին
թշնամանք չէ , այլ ներքին համոզումն , և այս
ներքին համոզումն ալ միայն իրենց անյանց
կամ անյնական համոզումն չէ , հապա կրօնական
համոզումն , և այս կրօնական համոզումը ի-
րենց կրօնին մէջ նոր բան չէ , և իրենք փոխ-
լու տէր չեն . վասն զի այս համոզումը ի-
րենց կախին հետ թծած են , իրենց հետ թծցած և
ժանգամայն ապացուցական գիտութեան ճշ հասած է :

Թող աս տողերուն պատասխան տան
այն յարդի ազգասէր հայազգիները , որ
Մխիթարեանց նպաստներ կ'ընեն գիրք տը-
պելու համար որ հայոց ազգը լուսաւորուի :
Մենք շնորհակալ ենք մեծապէս Ալիէնայի
միաբանութենէն , որ ըսաւ թէ Հայոց ազ-
գը հերետիկոսի տեղ դնելնին իրենց ներ-
քին համոզումն է , վասն զի ներքին համո-
զումը սուրբ և պաշտելի բան է : Ուստի
նոյն պատկառելի Միաբանութիւնը թող չը-
բարկանայ եթէ ըսենք մեր կողմէն թէ՛ պա-

պականութիւնը հերետիկոսութենէն ալ շատ վար բան է, վասն զի այս խօսքը արդասին ընծամանս չէ, մեր ներքին համոզումն է :

Վիեննայի միաբանութիւնը՝ իր ներքին համոզումը այսինքն մեր ազգը հերետիկոս կոչելը երկու հարիւր միլիոն մարդոց ներքին համոզումն է կ'ըսէ, և պէտք չէ որ մարդ ճշտօնը դէմ արդնօղէ : Մ. յսպիսի այլանդակ կարծիքի մը վրայ շատ ծիծաղելէս ետե՛ կը հարցունեմ թէ, այդ երկու հարիւր միլիոն մարդիկը աշխարհական են միայն թէ կրօնական :

Գնա՛ սիրելի ընթերցող, եթէ կարողութի ունիս, ճամբորդութիւն մը ըրէ Գաղղիայի, Իտալիայի, Գերմանիայի մէջ. պատմէ այն երկրի ժողովրդոցը թէ Մ. ըւելքի մէջ խեղճ հին ազգ մը կայ, որ մէկու մը գէշութիւն ըրած չունի, որ մէկու մը ծանր խօսք չըսեր (թէ որ իր համբերութիւնը չի հատցունեն), որ մէկու մը հետ չկռուիր, որ իր արդար ջանիւք վաստըկածը խնայողութեամբ կ'ուտէ երեսին քրտինքովը սրտին ծարաւը անտրտունջ կ'անցունէ, և բարոյապէս իրեն մի միայն միսիթարութիւն մնացեր է իր քրիստոնէական կրօնքը, զորն որ ամբիժ պահեց և կը պահէ այնպիսի պարագաներու մէջ, ուր շատ ազգեր ընկճեալ կորան : Մ.ս բարե-

պաշտ ազգը Պապին իշխանուիլը չուզեր ըն-
դունիլ, վասն զի իրեն նախատինք կը սեպէ
անանկ զեղծ իշխանութեան մը հպատակիլը.
և գիտէ՝ որ եթէ անոր հնազանդի, իր նախ-
նիքներէն մնացած ազգային աւանդութիւն-
ները, և սովորութիւնները բոլորովին պիտի
կորսնցունէ: Հարցուր անոնց, թէ ասանկ
անմեղ ու անտերունջ ազգ մը նախատել
և հերետիկոս կոչել կը վայլէ մի իր պա-
տիւր ճանչցող մէկու մը:

Եթէ նոյն երկրի աշխարհական ժողովը-
դոց մէջ երկու հազար հոգի ելլայ, որ այժմ
ըսէ, ես ալ պապական կ'ըլլամ: Այսպիսի
զգուելի խօսքը միսիթարեանց պէս մոլեռանդ
կրօնաւորները միայն կը յանդգնին ըսելու.
բայց դոհութիւն աստուծոյ որ անոնց թիւն
ալ Աւրոսպայի լուսաւորեալ քաղաքներուն
մէջ շատ քիչ է: Եթէ Միսիթարեանք ան-
ցեալ դարերուն մէկուն մէջ գտնուած ըլլա-
յին, իրենց վարմունքը և պապասիրութիւնը
շատ մեծ պատիւ և փառք կը բերէր իրենց
և կարելի է իրենց մէջէն մէկ քանին ալ մին-
չև հաւատաքննչաց գլուխ (չէ՞ տը լ'էնքի-
զիսիօն) և Յիսուսեանց խաւարասէր բանա-
կին զօրապետ (ժէնէուալ) ըլլալու սրբազան
աստիճանին կը հասնէին: Այս դարս իրենց

համար չէ . վասն զի բոլոր աշխարհք իրենց քարոզած գաղափարներուն դէմ և թշնամի է :

Այսպէս լրագիրը աս երկու հարիւր միլիոնը ուսկէ՞ց հաներ է չեմ գիտեր . Այննա 1850 ին տպուած բնական և ուսումնական աշխարհագրութեան մէջ կը տեսնենք թէ՛ (երես 168) ուղղափառ կրօնը միայն հարիւր քառասուն միլիոն հոգիէ բաղկացեալ է :

Այս թիւուն միլիոն սուտ գրել կ'ըլլայ մի ուր Այսպէս լրագիր :

Ա'երևի թէ Արիւսթարեանք իրենց գիրքերը իրենք անգամ չեն կարդար , և կարելի է շատ անգամ իրաւունք ալ ունենան . բայց ինչ և իցէ , այս վաթսուն միլիոնի տպագրութեան փոքրիկ սխալք մենք շտկելով կ'ըսենք թէ՛ աս հարիւր քառասուն միլիոնին կէսէն աւելին կին և մանկտի ըլլալով , անոնց ներքին համոզուծը չնչին բան մըն է քաղաքական և կրօնական խնդիրներու մէջ : Շիտակը զուրցեմ , հարիւր քառասուն միլիոնին կէսին՝ եթանասուն միլիոնին վրայ ալ շատ կասկած ունիմ . վասն զի գաղղիացի ազգին կէսէն շատը անուամբ միայն պապական են և իրօք յոյժ թշնամի

են Պապին և անոր արքանեակներուն :

Եւրոպա լրագիրը կը վափաքի, որ « Հայ
 » հռոմէականներն ալ իրենց ազգակիցնե-
 » րուն մէջ այն վարդապետելու ազատու-
 » թենէն չզրկուին, զորն որ իրենց կրօնա-
 » կիցները ամեն քաղաքականացեալ ազ-
 » գաց մէջ կը վայելեն : »

Եւրոպայի շատ գիւրին և լաւ բաղձանք է,
 վասն զի ամեն օրինաւոր ազատութեան մենք
 ալ կողմնակից ենք : Բայց կը զարմանամք
 թէ ինչպէս նոյն լրագրին խմբագիրները
 ազատութիւն ու համողումն բառերը իրենց
 բերանը կ'առնեն :

Մի թէ պապական կրօնքը կը թողու-
 որ ուրիշ կրօնքները իր տիրած երկիրնե-
 րուն մէջ ազատաբար վարդապետեն : Մի՞
 թէ այնպէս կը կարծեն թէ Հայոց ազգը
 չլսեր, չկարդար գերմանացի, անգղիացի
 քարոզչաց հռոմայ, Եւստրիոյ և Թոսկա-
 նայի երկիրներէն բռնի հալածուիլը :

Մի թէ չենք մի գիտեր սէկ քանի ա-
 միս առաջ Ֆիօրէնցայի մէջ խեղճ Մատիա-
 յի ընտանիքին բանտարկուիլը միայն բողո-
 քականութիւն ցուցընելնուն համար :

Մի թէ զմեզ խո՛ւլ կը կարծեն որ չպի-
 տի լսենք մեծանուն Արտ Մուսէլ Ենգղիոյ

տէրութեան պաշտօնէին հրապարակաւ ըսած ճառը և Թոսկանայի տէրութեան անուր ժան վարմունքին դէմ իր ձեռքովը գրած ազատաշունչ նամակը :

Եթէ Ա իէննայի միաբանութիւնը անդադար առաքելութեան ետեւէ ըլլալու պատճառաւ ժամանակ չունի պապական տէրութեանց ըրած մարտիրոսութիւնները կարդալու, յանցանքը մերը չէ, այլ իրենց տարապայման ջերմեռանդութեանն է :

Արքան որ ուշով կարդայ մարդ Ա-րո-պա լրագրին յօդուածը, այնքան աղէկ կ'իմանայ թէ ինչ չար ոգւով գրուած է այն :

“ Ա. Պետրոսի գերագոյն հովուապետութեան յանձնուած է, կ'ըսէ, բաժնուած ազգայնութիւնները բարձրագոյն միութեան մը ամփոփել. ” բայց չըսեր թէ երբ յանձնուեցաւ և թէ միութիւնը երբ պիտի ըլլայ : Եթէ յիրաւի Քրիստոս մարդկային ազգին միութիւնը պապութեան յանձնեց, պատմութիւնը յայտնապէս մեզի կը ցուցնէ թէ անոնք այս ազնիւ գաղափարին հակառակը ըրին, վասն զի Պապերուն յանցանքովը նախ քրիստոնէութիւնը երկուքի բաժնուեցաւ Արևելեան և Արևմտեան Ակեղեցի ըսուելով (1377), և այս երկու ճիւղ-

զերը այսքան դարերէ ՚ի վեր փոխանակ սէր ու միաբանութիւն ցուցունելու, այնքան ատելութեամբ և ոխիւք լցան, որ այսօրուան օրս յոյնը զտաճիկը կաթողիկէն աւելի կը սիրէ:

Մի թէ Վ իէննայի միաբանութեան ականջը տակաւին չէ՞ հասած յոյն ազգին աս վաղեմի խօսքը. «Տաճկին խավուխը » քան թէ Պապին խոյրը:» (Ռւի-Բօ և Բի-ապան +ը լա Բիաւ):

Արեւելեան Ակեղեցին ալ մանաւանդ յունացը, մարդկային միութեան կը փափարի իր կողմէն, և իր քարոզիչները և քահանաները միշտ կը պատմեն իրենց ժողովրդեան, որ օր մը բոլոր երկրիս վրայ դանուած մարդիկ դաւանանքով յոյն պիտի ըլլան:

Արդ՝ մարդկութեան միութիւնը կատարուի նէ՞ պապագաւան պիտի ըլլայ արդեօք թէ յունագաւան: Այժմ մարդ մը ելլէ ու ըսէ թէ ոչ մէկը և ոչ մէկալը՝ այնչափ յանցաւոր է մի արդեօք որ զինքը հերետիկոս և հերձուածող կը կոչէ Վ իէննայի միաբանութիւնը. ո՞վ սոսկալի յանցանք: Այսպէս երթալու ըլլայ նէ, կարելի է որ յոյնն ալ զմեզ անաստուած անուանէ, վասն զի

երկուքին առջևն ալ հերետիկոս չենք կրո-
նար ըլլալ, ինչու որ ան ատենը յոյնը և
հռոմէականը մի սիրտ և մի հաւատ կ'ըլ-
լան : Նայց այս կողմէն վախ չկայ. « Տաճ-
» կին խավուխը քան թէ Պապին խոյրը »
կը պօռայ յոյնը : Այժմէ մենք հերետիկոս
ենք, յոյնք՝ որ նախապատիւ կը համարին
զՏաճիկը հռոմէականներէ, ի՞նչ անուն ու-
նին արդեօք :

Ղարաձեւալ՝ Պապերուն անխոհեմ և խա-
ւարասէր վարժունքը այնքան գրգռեց շար-
ժեց զարեւմուտքը, որ տասներկեցերորդ դա-
րուն մէջ (1516) մէկ անծանօթ կրօնաւոր
մը ելաւ, ապստամբեցաւ Պապին դէմ և
երկուքի բաժնեց Աւրոպայի քրիստոնէու-
թեան միութիւնը : Արձու ծոցէն ելաւ Ղու-
տեր, եթէ ոչ Հռոմայ քահանայապետին :
Այժմէ ասոր լուծը քաղցր և դիւրատար ըլ-
լար նէ՛ Ղուտեր կ'ապստամբէր մի, և եթէ
ապստամբէր, այնչափ բազմաթիւ կողմնա-
կից և զինակից կը գտնէր մի, որ հրապա-
րակաւ Պապին կոնդակը այրելէն ետե՛ խօս-
քով և գրով գրեթէ բոլոր Աւրոպա շար-
ժեց :

Ղուտերին զինուորները Տաճիկ չէին
եւ, անոնք ալ Մխիթարեանց պէս պապական

էին առաջ : Յանցանքը Վոլտերին չէ որ
Պապին դէմ բողոքեց, այլ Պապին՝ որ ան-
կարգ և փառասէր վարմունքով անոր բո-
ղոքանացը տեղի տուաւ : Աւրեմն կրնանք
ըսել թէ՛ Պապին ձեռքով սկսաւ բողոքա-
կանութիւնը և անոր հետ ալ այն արիւ-
նահեղութիւնը և մարդասպանութիւնները՝
որ պապութե յաւիտենական նախատինք են :

Չկայ կրօնք մը աշխարհիս վրայ որ
պապական կրօնքին չափ արիւն թափած
ըլլայ :

Հինգ հարիւր հազարէն աւելի միայն մարդ
այրեց ¹, թողունք միւս սարսափելի կոտո-
րածները մանաւանդ Աէն Պարթէլըմի ըս-
ուածը, որ բոլոր Փարիզ արիւն լուայ ը-
րաւ :

« 1562 ին () գոստոսի 14 ին, առաւօտ-
եան ժամը երկուքին կամ երեքին, կ'ըսէ ե-
րևելի պատմիչ ² մը, Աէն յէրմէն լ' () քսեր-
ուա Ակեղեցւոյն զանգակը հնչեց և Աէն
Պարթէլըմի կոտորածը սկսաւ : Այս խո-
րին գիշերուան մէջ միմիայն այս ձայնը կը
լսուէր . . . ապա՛ննէ, ապա՛ննէ (թիւյ, թիւյ) . . .
Աէն Պարթէլըմի օրը կատարուած անցքին

¹ Տես Ալեքթոր Հիւկոյի 1849 ին ըսած ճառը :

² Միւլէ :

պէս սարսափելի բանը՝ փոխանակ սոսկում
պատճառելու՝ ուրախութիւն պատճառեց
կաթողիկէներուն, և անոր յիշատակին համար
մինտալ կըրտրուեցաւ Հռոմի մէջ ։

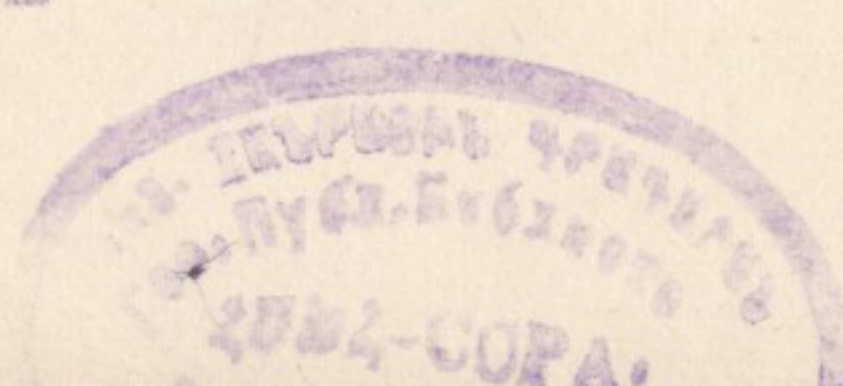
Այսպէս, պապութիւնը որ մարդկային
միութիւնը կուզէ հաստատել, կարող չեղաւ
քրիստոնէութեան միութիւնը Աւրոպայի մէջ
անգամ հաստատ և ամբողջ պահելու։ Աւ-
վաթսուն միլիոնէն աւելի ապստամբ ոչխարք
իր հօտէն բաժնուեցան և մօտակայ դաշտի
մը մէջ մակաղեցան։ Խեղճ Պապը հիմա
անոնց երկրաւոր իշխաններէն Աստուծոյ
աւելի կը վախնայ, տես միանգամ աշխարհ-
քիս փոփոխութիւնը։

Պապութեան յանցանքները և սխալնե-
րը այն աստիճան բաժանեցին յոշոտեցին
մարդկային մարմինը, որ պողիպոդ (ըխտա-
փօթ) ըստած կենդանիին նման՝ ամեն ան-
դամ մարմին եղաւ, ոտք ելաւ, զէնք ա-
ռաւ և չարաչար կը կռուի մինչև այսօր
Պապին դէմ։

Ինչպէս Հռոմայ քահանայապետը նորէն
քրիստոնէութեան միութիւնը պիտի հաստա-
տէ այս անհամար կրօնքներուն մէջ։

Մեր այս հարցմունքը շատ անկեղծու-
թեամբ կ'ընենք, վասն զի մարդկային ազ-

1002-2001
222-2001
(4835)
38

գին միութեանը ճշմարտապէս շատ փափա-
քող ենք: Բայց միթէ դիւրի՞ն բան է Անգ-
ղիոյ, Ռուսիոյ, Հոլանտայի, Հելուետիա-
յի, Սուէտի, և Աերմանիոյ մէկ մասին տէ-
րութիւնները Հռոմայ հետ միացունել:

Եւ եթէ թագաւորները իրեն հետ մի-
անան, փիլիսոփաները և ժողովուրդը ինչ-
պէս պիտի հաշտեցունէ իր աթոռին հետ:
Վանթ, Ֆիթ, Հէկէլ, Շէլլինկ, Ֆէօր-
պախ և անոնց անհամար հետևողները՝ ինչ
կերպիւ Պապին ոտքը պիտի պագնեն հնա-
զանդութեան ոգի ցուցունելու համար: Ինչ-
պէս Շիլլեր. Աէօթէ, Աէսսինկ, Հէյն և
այլն ևայլն, անմահ բանաստեղծները՝ իրենց
բանականութիւնը ուրանալով՝ պապին լու-
ծը պարանոցնին պիտի անցունեն:

Միայն Աերմանիոյ պապութեան ան-
հաշտ թշնամիներուն անունը յիշեցինք.
Վասն զի Միսիթարեանք այն երկրին մէջն են,
և կրնան անոնց երևելի գիրքերը կարդալ:
Վարձեալ աղէկ գիտեմ, որ մեծանուն և ան-
մահն Հէկէլ դասատու էր Պէռլինի ճեմա-
րանին մէջ և այժմեան թագաւորէն շատ
յարգեալ և պատուեալ: Թողունք ուրիշ
ազգաց փիլիսոփաները և բանաստեղծները,
որոնց թիւը շատ երկայն կըլլար հոս դը-
նելը:

Պապուժիւնը թէ որ դիտմամբ հերձուածուի ցանել ուզէր, Եւրոպայի մէջ այնքան անթիւ աղանդներ չէին բուսներ, որոնք մէկ մէկու քիչ շատ թշնամի ըլլալէն 'ի զատ՝ բոլորը մէկէն Պապին հանապազօրեայ թշնամիեն: Եւս ամենը գիտնալէն ետեւ, եթէ բան չունիս, սիրելի ընթերցող, Եւրոպա լրագրին անհիմն խօսքին նայելով, միուժիւն՝ փնտռէ երկրիս վրայ. երբ կը տեսնենք աչքերնուս առջևը, որ Պօլսոյ հռոմէական հայերը՝ երկուքի բաժանեալ՝ մէկզմէկ իբրև հինաւուրց թշնամի՝ կատեն...:

Եւս ցաւալի վիճակին պատճառք են երկու կրօնաւոր, երկուքն ալ Հռոմայի աթոռէն կախեալ և անկէ օրհնեալ: Եթէ Պապին իշխանութիւնը հազիւ թէ կարող է զՀասունեանը Անետիկի միաբանութեան Երբահօր հետ հաշտեցունելու, ինչպէս Ռուսի, Հայոց, Յունաց և բողոքականաց եկեղեցապետները իրեն հետ պիտի հաշտեցունէ: Մի թէ հաւատալի բանէ որ Ռուսաց կայսրը, Հայոց կաթողիկոսը Յունաց Պատրիարքը, և Քեանթրպէրի առք եպիսկոպոսը ճամբայ ելլեն Հռոմ երթանև ծունկի վրայ գալով մեղայ գոչեն, որպէս զի մարդկային միութեան այս անյալթ

արգելքը գոնէ աշխարհի մէկ երկու մասէն բարձուի :

Թեպէտ և հրաշքով մը այս ալ ըլլայ, նոյն միութեան կատարեալ ըլլալուն համար՝ ոչ միայն աղգ մը այլ և մարդ մը դուրս չի պիտի մնայ : Աւրեմն ինչպէ՞ս տաճիկը, հրեան, հնդիկը ևայլն, մարդկային միութեան անդամ պիտի ընէ Աստուծոյ լրագիրը : Մի թէ նախ պիտի աշխատի որ մահմետականը պապականն ընէ, և մովսիսականը աւետարանական, կամ թէ տաճիկը իր դուրանովը և հրեայն իր թալմուտովը պիտի մտնան այն փարախին մէջ և պիտի ըլլան մի հօտ և մի հովիւ :

Իայց անատենը հովիւը ո՞վ պիտի ըլլայ, Պապը եթէ Ղանպետը, Աարքին եթէ Պրահմանը :

Հովիւ ի՞նչ պէտք է կրնայ ըսել մէկը, այս ուրիշ հօտերու չի նմանիր և առանց հովիւի կարող է ապրիլ ու աճիլ :

Պապութեան ըրած հրաշքներուն այնպիսի ջերմեռանդութեամբ կը հաւատամ, որ ձեռքս երկինքը վերցունելով կը խոստովանիմ, թէ աս ալ անհնարին չէ՝ սուրբ աթոռին օգնութեամբը և արքայութեան դուռը բացող բանալեաց զօրութեամբը :

Մ. յսպէս Հռոմ միութիւն տամ ըսելով՝ անմիութիւնը հաստատեց Ալրոպայի և Մսիայի մէջ, և փոխանակ փառաց՝ արհամարհանաց արժանի եղաւ շատ ազգերու առջևը :

Մ. յս բանը բացատրելու համար շատ պատճառներ կան, որոնցմէ մէկ քանին զընենք միայն :

Նախ՝ Պապին ուզածը կրօնական միութիւն ըլլալով՝ չէր հնար որ մարդիկ սիրով կապուէին և իրարու ներողամիտ ըլլային երբ իրենց հաւատքը խիստ շատ տարբեր էր մէկ մէկէ, մանաւանդ որ այս միութեան քօղին տակը բռնութեան գաւազանին ճութը կը տեսնուէր :

Արկրորդ՝ Պապին մարդկութեան միութիւն ուզելը ինչ նպատակաւ ըլլալը յայտնի չէր, և մինչև հիմայ յայտնի չէ՛ի վերուստ անտի խաւարասեր ըլլալովը : Ինչ հարկաւոր է արդեօք գիշերուան մութիւն մէջ միանալ, ուր անհնարին է մէկ մէկու երես նայիլ, մէկզմէկ ճանաչել, մէկ մէկու յայտնել մեր սիրտը՝ միտքը և գաղափարը : Մ. յնպիսի միութիւնը կոյր և համըր մարդոց բանակի չի նմանիր մի :

Արրորդ՝ այս միութեան գլուխը Պապին պէս մարդ մը ըլլալն է :

Արնանք ուրիշ պատճառներ ալ աւել-
ցունել . բայց այսքանս հերիք է :

Ինչպէս որ վերը ըսինք , մենք ալ մարդ-
կային ազգին միութեանը փափաքող ենք .
բայց մեր ուզածը կրօնական չէ , այլ քա-
ղաքական և գիտնական (սիանթիֆիք) . և
մեզ ճանչցողները՝ առանց մեկնութեան կը
հասկընան մեր ուզած ճամբան , որով մարդ-
կութիւնը նոյն ազնիւ նպատակին հասնի :

Արդարև Ալիէննայի միաբանութեան
գրածը ծիծաղելի բան մըն է : Հռոմայ
Պապը իր մայրաքաղաքին մէջ նստելու հա-
մար տասնէհինգ քսան հազար Վաղղիացի
ղօրաց պաշտպանութեան կարօտ է , առանց
որոց ինքը աղէկ գիտէ , որ իրեն համար
այնպիսի տեղ մը պատրաստուած է , ուր
յաւիտենական հանգստութիւն պիտի գանէ ,
և ալ չի պիտի կարօտի օտաք զինուորներու
պահպանութեանը :

Եյսպիսի պատիւ մը՝ Պապին վրայ Ի-
տալիայի ժողովրդեան ունեցած չափազանց
սէրը ու երախտագիտութիւնը կը յայտնէ ,
և մեր սիրտը ուրախութեամբ կը լեցունէ :

Բայց եկուր նայէ , որ Պապը պատիւ
սիրող մարդ չէ . և որպէս զի իր ժողո-
վուրդէն բռնի չի յարգուի , իր պալատէն

դուրս չելեր, և Քաղղիացւոց վրայ շատ մեծ վստահութիւն չունենալով՝ Հելուէտիա մարդ խրկեր է զինուոր փնտռել կուտայ հիմայ :

Ղարձեալ՝ եթէ Վրիստոս « Սուրբ Պետրոսի հովուապետուն յանձնեց բաժանեալ ազգայնութիւնները բարձրագոյն միութեան մը ամփոփել, » պապութիւնը ինչպէս նոյն միութիւնը պիտի հաստատէ Եւրոպայի գրեթէ բոլոր երեւելի հեղինակները բանադրելով, այսինքն մարդկային միութեան արժանի չի սեպելով իբրև ըզքոսոտ ոչխարս սուրբ հօտի մը մէջ : Բայց բանադրեալ մարդոց թիւը այնչափ է այսօր, որ իրենք մէկ զատ մեծ հօտ մը կրնան շինել և զՊապը վարձկան հովիւի մը պէս իրենցմէ հեռու վռնտել :

Ըստ ըսածնիս արտաքին խնամանք չէ. վասըն զի Վրանսայի բոլոր ազնուամիտ հեղինակները բանադրեալ են : ()րինակի ազգաւ՝ հռոմէականի մը արդիւնեալ է կարդալ Աիզօ, Թիէռ, Վուզէն, Սէն Սարտը — Դիրարտէն, Վամարթին, Ա. Հիւկօ, Պէրանժէ, Վամէնէ, Վիգրէ, Միչէ, Գինէ, Պարթէլլմի—Սէնդ—Իլէր, Միննէ, Լ. Տիւմա (հայր և որդի), Լյօժէն—Սիւ

Ժիւլ — Ժանէն, Լ. Ֆրէտ — տը — Միւսէ,
Լ. Ֆոնս — Քար, Վ. օլապէլ և այլն և այլն.
Բոլոր Ֆրանսայի փառքը պարծանքը և լուսաւորութիւնը:

Հռոմէական կնոջ մը արգիլեալ է կարգալ, Սդալ, Ժորժ — Սանտ, Սօֆի — կէյ, Ն. միլ — տը — Ժիրարտէն, Նուիզ — Քօլէ և ուրիշ երևելի կին հեղինակները:

Վիէննայի միաբանութիւնը, որ անկեղծ հռոմէական է, այս յիշած գիրքերէս և ոչ մէկը կ'երևի որ չէ կարգացած, անոր համար նայէ այնչափ լուսաւորեալ է որ նայողին աչքը կը խտղտկէ: Բայց գոհութիւն Եստուծոյ որ գաղղիացի հռոմէականը Վիէննայի հռոմէականներուն չի նմանիր, առտուանց անկողինէն ելածին պէս՝ Պէռանժէն կ'երգէ, ցորեկը Նօժէն — Միւ կամ Ժորժ — Սանտ կը կարգայ և իրիկուան տեսարան կերթայ Նէտի — Թարթիւֆ անուն կատաղերգութիւնը կը լըսէ. որն որ Ն. միլ — տը — Ժիրարտէն Տիկինին գրածն է. անոր համար է որ Փարիզցի մը Վիէննացիի պէս լուսաւորեալ չէ:

Միայն Ֆրանսայի բանագրեալ հեղինակները յիշեցինք. եթէ ուրիշ ազգերունն ալ հոս դնենք, մեր տեսարակը Պիլուարտի

Ըստուածաբանութեան հատորները կ'անցնի . միայն մէկ օրինակ մըն ալ յիշենք , վասն զի ամենէն նոր է և ամենէն անհաւատալի :

Քանի մը ամիս կայ՝ ամերիկացի հեղինակուհի մը վիպասանութիւն (նովան) մը հրատարակած է անգղիերէն լեզուով սեւ մարդոց գերութեան դէմ : «Նոյն (նովան) էս » պէն » անուանով : Յիշեալ վիպասանութիւնը ոչ միայն ազնիւ ոճով՝ այլև զարմանալի նկարագրութեամբ պատմած է սեւ ընտանիքի մը քաջած տառապանքը . և իր նպատակը ոչ կրօնական է և ոչ փիլիսոփայական , կրնամ ըսել թէ և ոչ քաղաքական՝ այլ մարդկային : Հիմակ կը լսենք թէ Պապը զայն ալ բանադրեր է . ըսել է թէ Պապը գերութեան պաշտպան է , վասն զի անոր դէմ գրող հեղինակ մը կը բանադրէ կոր :

Աւրեմն Պապը կ'ուզէ որ մարդ զմարդ գնոյ սունու և վաճառէ աւելի մը պէս . և կին մը ոք այս ամենագարշելի առուառւրին դէմ կը դրէ բանադրեալ է : Եթէ Ս. Պետրոս Պապին յանձնած է մարդկային միութեան պաշտօնը , մարդկային գերութեան պաշտպան ո՞վ կացոյց զինքը : Նշանկ է նէ

Պապը ոչ միայն Վ. Պետրոսի՝ այլ և բրոնաւորաց ալ փոխանորդ է երկրիս վրայ :

Պապին այս վերջին բանադրանքը ամեն տեղ հակառակ ազդեցութիւն ունեցաւ : Միայն Փարիզի մէջ այն ազնիւ վիպասանութիւնը՝ որուն գաղղիարէն անունն է Վասիլ Կոնստանտինովիչ, ութը տեսակ թարգմանութիւն և ութը տեսակ տիպ ունեցաւ . այսինքն էն քիչը 150,000 — 200,000 հատոր : Չեմ գիտեր թէ Պապին ձեռքի դիրը ըլլար նէ այս աստիճան տպագրութեան պատուոյ կը հասնէր մի :

Մ. յս գրքին երկու տեսակ թարգմանութիւնը կարգացած էի վեց ամիս կայ . երբ որ բանադրանքը լսեցի, երրորդ թարգմանութիւն մըն ալ ձեռքս անցաւ Պէյօղլուի մէջ . և նորէն փափարով կարգացի, ոչ հեղինակին և ոչ նիւթին համար, այլ Պապին բանադրանքին տակը իյնալու համար . շայազգիք, զգուշացէք հիմակ ինձմէ, ես ալ բանագրեալ եմ շոումայի աթոռէն : Վայիմ հոգւոյս :

Շայ օրագիրներէն մէկը ըսած էր թէ՝
 « Միսիթարեանց ամեն ճիգը հռոմէականութեան համար է և հռոմէականութեան շահուն կը գործեն » : Մ. յս ամբաստանու-

99 թիւնը , պատասխան կուտայ Արարչի լրագի-
 99 ըրը , կը խոստովանինք , զըպարտութիւն
 99 չէ . որովհետեւ Մխիթարեանը հռոմէա-
 99 կանութեան ծոցէն ելած է ու հռոմէա-
 99 կանութեան համար կեցած՝ միայն հռոմէ-
 99 ալկանութեան համար կը տևէ : Ա՛յլ ե-
 99 րանելի յանցանք . եթէ ասանկ ստոյգ է
 99 որ Մխիթարեանց գործքերուն շարժում
 99 տուող զօրութիւնը հռոմէականութեան
 99 շահն է , արդեօք սխալ հետեւու-
 99 թիւն մըն է ըսելու ըլլանք նէ թէ՛ ի՞նչ
 99 որ մեր ազգը Մխիթարեանց ձեռքէն ըն-
 99 դունած է՝ ամեննն ալ հռոմէական պարհէ : 99

Այս կը նշանակէ յայտնապէս , թէ Ալի-
 էննայի միաբանութեան առաջին և վերջին
 նպատակն է զհայերը պապականութե դար-
 ցունել : Այժմ այսուհետեւ հայազգի մը այս
 բանիս վրայ տարակուսի , կամ գլխին
 մէջ խելք չէ մնացած՝ կամ ականջը առողջ
 չէ . վասն զի ասկէ աւելի բարձրագոյ
 ձայն չի կրնար ըլլալ և ասկէ աւելի յըս-
 տակութեամբ հեղինակ մը իր միտքը չի
 կրնար բացատրել : Ականջ դիր յօժարա-
 կամ ընթերցող և լսէ . Պապին ծոցէն ե-
 լած է՛ կը գոչէ , Պապին համար գրեւս յետս կե-
 ցեր է՛ և Պապին համար կը պեւեմ : Ի՞նչ

որ կը գրեմ՝ Հռովմայ հայրապետին բեր-
նէն ելած է . ինչ որ կ'ըսեմ՝ թուժակի պէս
անկէ սորված եմ . ինչ որ կը տպեմ՝ անոր
հրամանաւն է . ինչ որ կը հրատարակեմ՝
Հռովմայի կողմէն պարգեւ կ'ընեմ ազգիս :
Հայազգիի մը ծախքով գիրք մըն ալ շա-
րադրեմ տպեմ նէ , ան ալ հռովմական
պարգև է : Թէպէտ և մինչև հի-
մայ այնպէս չէի ըսեր , բայց հիմայ պարա-
գաները ստիպեցին որ երեսիս դիմակը վար
առնեմ . նայէ Քյոմը կեղտ կամ բիծ կըր-
նաս մի գտնել հոն , կամ թէ նայէ քու
կարծածիդ պէս եմ թէ չէ :

Մյսպիսի սպառնալեօք և հպարտութեամբ
պարծենալու ատենը՝ գուցէ Մխիթարեա-
նին ակնոցը քիթին վրայէն վար ինկած էր ,
որ չկրցաւ տեսնել իր դիմացը կայնած Մ-
րարատայ որդիքը : Իրենց նախահայրը Ռե-
լին աղեղէն չվախցաւ , իրենք Մխիթար-
եանց փատած գրիչէն կը վախնան մի :

Մսպարէզը բաց է , և իրենք պատրաստ
են իրենց նախնեաց աւանգուժիւնները , հա-
ւատքը , արարողութիւնները , աւերակնե-
ներուն քարերն անգամ իբրև մասունք պա-
հելու , և չթողելու որ հռովմայ դրօշակը կան-
գուն մնայ Հայոց ձորին քով :

Պապութեան երկար ատեն տևելուն ո՞վ
 երաշխաւոր կ'ըլլայ հիմայ, որ դուն ոտքի ե-
 լեր ես անոր համար կը տևեմ կ'ըսես, ո՞վ
 Մխիթարեան: Աթէ քիչ մը աւելի յիշո-
 շութիւն ունենայիր՝ պիտի միտքդ բերէիր
 անշուշտ Պապին ամօթով գաղտուկ Հռոմէն
 ելլալը, և դիակներու վրայ քալելով և թըն-
 դանօգներու վրայ կրթնելով դարձեալ Հը-
 ում մտնելը օգնականութեամբ գաղղիացւոց:

Քու պապդ հաղղիական պարգև մըն է խա-
 լիայի ժողովրդեան, գնա՛, հարցուր նայինք
 թէ այս պարգևը կ'ընդունին թէ ոչ, և ետ-
 քը ելիր և պարծէ: Քու հայերէն գիրե-
 րով՝ բայց հռոմէական ոգւով տպած գիր-
 քերդ մեզի պարգև ընելէդ առաջ, մի թէ
 ստուգեցիր զանոնք մեր բոլորով սրտիւ ըն-
 դունելնիս . . . :

() Ն անդր, « պարգևք բռնակալաց
 » են միշտ վտանգաւորք », ըսաւ օր մը մեծն
 Միրապոյ, և Հռոմայ այժմեան վիճակը այս
 ծանր խօսքը կ'արդարացնէ:

Առ տպած գիրքերդ քեզ թող ըլլայ,
 վանքիդ մէջ պահէ զանոնք որ ուրիշի մը
 ընծայ ընես Պապին կողմէն, մենք քեզմէն
 շնորհակալ ենք ու հռոմէական պարգևի կարօտ
 չենք:

Այս Եւրոպայ լրագիր , ո՞վ կը վախնայ
քու հռոմէական դէմքէդ , որ ելեր ես բե-
րանդ ծուկով կը գոչես , « չվախնանք չը
վախնանք աչքերնիս մէյմը ազգային մասե-
նագրութեան վրայ պտըտցնելու » : Ի՞նչ
պիտի վախնանք քեզմէ , « մեզ որո՞ւ տեղ
դրեր ես , ցուցուր նայիմ Ա հէննայի վանքին
մէջ մէկ գիտուն , մէկ փիլիսոփայ , մէկ բա-
նաստեղծ , մէկ հեղինակ մը որ իր կողմէն
բան մը գրած ըլլայ համով հոտով :

Այդ որչափ հպարտութիւն է քանի մը
գիրք թարգմանելուդ և ազգային լեզուն
ճշակօտոր ընելուդ համար , մի թէ այսչափ
լեզունիդ երկնցունելիդ՝ Աասինը՝ Հու-
կինոս , Ֆլորիանը՝ Փղորիանոս , Աաֆոնթե-
նը՝ Աափոնտէն , Աափլասը՝ Աափղագ , Աոնտ-
րան՝ Աաւնդըն թարգմանելուդ համար է :

Դուք ոչ հեղինակ էք և ոչ հնարիչք .
մինչև հիմայ որ և իցէ գիտութեանց մէջ ոչ
փորձ մը ըրած ունիք , ոչ նոր գաղափար
մը հրատարակեր էք որ և իցէնիւթի վրայ , և
ոչ մէկը զձեզ կը ճանաչէ Եւրոպայի մէջ :
Աստի Հռոմի աղօթարանէն դուրս աստի-
ճան և կարգ մը չունիք երկրիս վրայ :

Եթէ կոյրերու մէջ ըլլայիք , իբրև միականի
կրնայիք պարծիլ , բայց Եւրոպայի մէջ էք ,

պէտքը չէ որ ինչ աստիճանի մարդ ըլլալ-
նիդ մոռնաք, որպէս զի մենք ալ շատիպ-
ուինի, ձեզ 'ի համեստութիւն յորդորելու:

Թէ որ քիչ մը համեստութի՛ն ունենայիք,
Մխիթար արքայ հայրերնիդ սուրբ Մեսրո-
պայ հետ չէիք բաղդատեր, վասն զի աս եր-
կուքին մէջ Մ. րարատ մը կայ: Մենք սուրբ
Մեսրոպը բնաւ մէկուն հետ չենք կրնար
բաղդատել, վասն զի անոր բարերարու-
թեան չափը չիկայ, և իր անունը իբրև
աստղ՝ ուրիշ ազդասիրաց գլխէն շատ վեր է:
Մսա իմ կարծեաց՝ այն Հայը, որ առա-
ջին եղաւ հայերէն գիր թափեց, տպարան
հաստատեց, գիրք տպեց, Մատթէոս ծա-
րեցին¹, Մխիթարէն շատ վեր է, և սուրբ
Մեսրոպէն ետև ինքը կուգայ և ոչ Մխի-
թար:

Վասնորոյ ցրելու անգամ արժանի
չենք համարիր հետևեալ տողերը. « Մխի-
թար՝ Մեսրոպայ պարտական է իր գոր-

1 Միարան Ս. է ջմիանի, որ 1660ին Հոլանտայի հա-
սարակապետութեան Ամսդերտամ մայրաքաղաքին մէջ
շատ աշխատութեամբ և բաշմագիծի տառապանօք հայե-
րէն տպարան մը հաստատեց և զանազան գիրքեր ի-
ւոյս հանեց գեղեցիկ և ընտիր տպագրութեամբ որոնք
մինչև հիմայ կը կենան:

Մխիթար արքան՝ Մատթէոս ծարեցիէն 65 տարի ետ-
քը (1715) իր տպարանը հաստատեց Վենետիկի մէջ:

» ծոց նիւթը, Մեսրոպ՝ Մխիթարայ իր հի-
» մակուան գոյութիւնը : »

Ինչպէս որ Արարիկ լազիբը կը խոս-
տովանի, Մխիթարեանց բոլոր ջանքը և
հսկումը հռոմէականութեան համար է, ու-
րեմն իրենց հիմնադրին ալ ջանքը և միտքը
նոյնը եղած պիտի ըլլայ. ապա թէ ոչ՝ Վի-
էննայի միաբանութիւնը Մխիթարեան չէ
և չի կրնար ըլլալ :

Աթէ Վիէննայի միաբանութիւնը լու-
սաւորութիւն ու յառաջադիմութիւն բա-
ռերուն զօրութիւնը գիտնար, չէր համար-
ձակեր ըսելու թէ՛ : « Մեսրոպ պարտական
» է Մխիթարայ իր հիմակուան գոյութիւ-
» նը » . վասն զի՝ դարձեալ կ'ըսենք, բուն
Մխիթարայ միտքը հայոց մէջ պապակա-
նութիւն տարածել էր, այսինքն հայոց հոգ-
ւոյ լոյսը մարել և ազատաքայլ ոտքերը
շղթայով կապել 'ի փառս և 'ի պատիւ շը-
ռոմայ Աթոռին :

Աստիճանաբար հասնելու զընդհանուր հե-
ղուած զի՝ Մխիթարեանը (ուրեմն Մխիթար ևս)
հռոմէականութեան շոյէն ելած, հռոմէականու-
թեան համար կեցած, հռոմէականութեան համար զի-
այն կը փեւէ :

Մխիթարեանք մի միայն ստոյգ պար-

ծանք մը ունէին, որուն վրայ ոչ մէկը մինչև հիմա կը կասկածէր. այսինքն զհայոց լեզուն մաքրել և դիւրացընելը. հիմա ան պարծանքն ալ կորսնցուցին շատերուն առջևը. վասն զի ըրածնին 'ի սէր ազգին չէր, այլ 'ի սէր հռոմէականութեան: Մխիթարեանց այնքան ջանքով զհայ լեզուն յղկելը՝ երիցական Ամերիկացոց հայերէն սորվելուն կը նմանի եղեր, աս երկուքին նպատակն ալ մէկ է. այսինքն հայոց լուսաւորչեան հաւատքը խախտել:

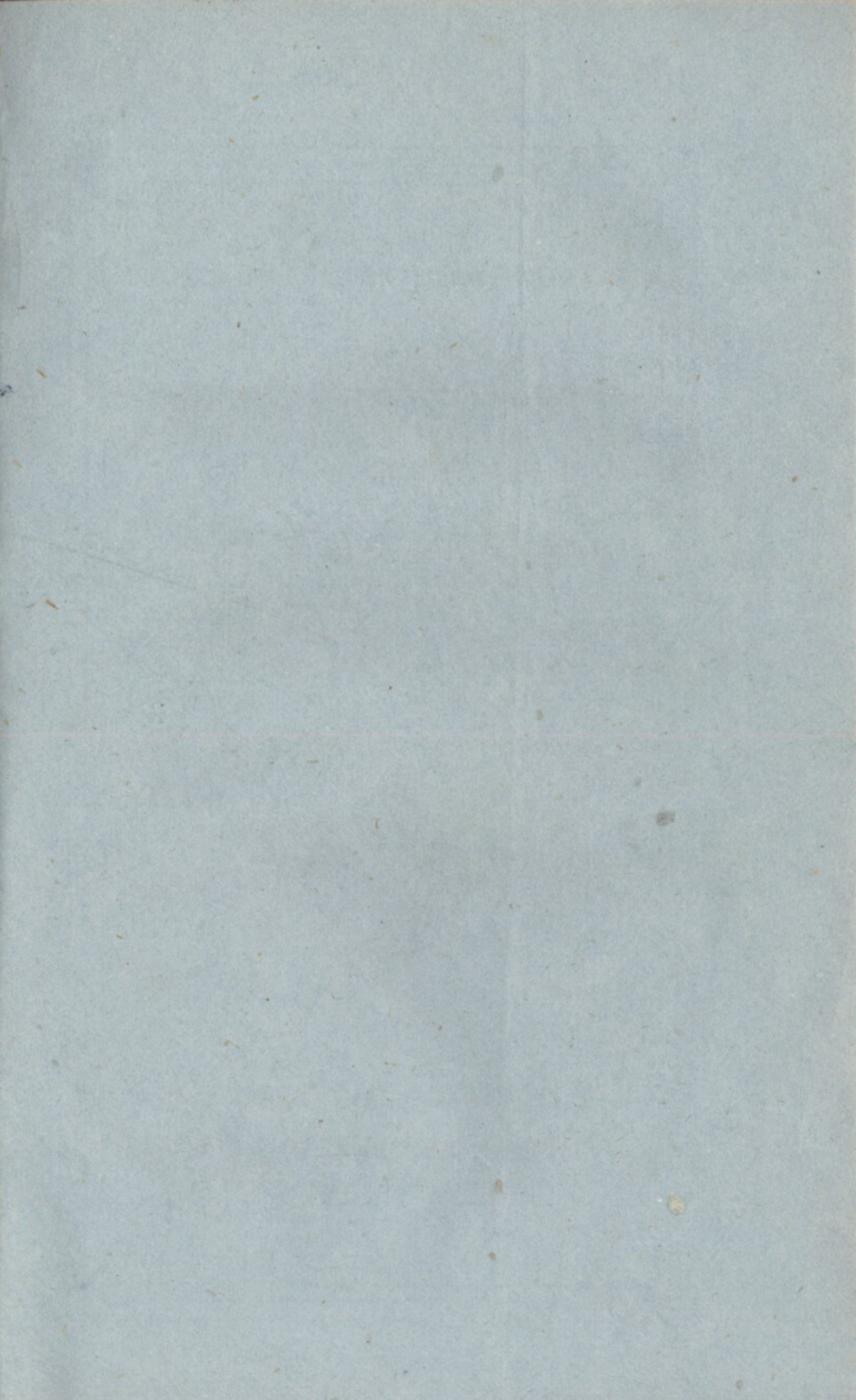
Եւրոպա լրագիրը կ'ըսէ նաև: « Այո, » պատրաստեց սկսաւ Հացեկացին և շարունակեց Սեբաստացին », որն որ ըսել է թէ՛ սուրբ Սեւրոպ ալ Մխիթարայ պէս հռոմէականութեան շոյէն է ած, հռոմէականութեան համբ. ր կեցած, հռոմէականութեան համար կը որևէր:

Տեսար, ո՞վ լուսաւորչական հայ, ինչպէս մարդս շուտ մը կը լուսաւորուի Աիէննայի միաբանութեան գրածները կարդալով: Միտքէդ կ'անցնէ՞ր որ սուրբ Սեւրոպ պապադաւան էր: Ի՞նչ թանձր մթով լեցուած է միտքդ, որ այսպիսի լուսաւոր գաղափար մը երբէք չէ կարող եղեր անկէց անցնելու:

Ամեն հայազգի գիտէ և կըդաւանի, թէ Ս. Սեւրոպ մտաւորական լուսաւորուի

տուաւ աղգիս, հայոց գիրերը հնարելով :
 Այս հրաշալի գիւտին բուն նպատակը հը-
 ուսմէականութի տալ է եղեր աղգիս . եթէ
 ինձի չես հաւատար, կարգա՛ Ն-բոյս լրա-
 գիրը : « Ուսկէց ունեցաւ Ս. Մեսրոպ իր
 տալը, Միսիթար իր կրկին տալը : Երկուքին
 աղբիւրն ալ մի և նոյն է, այսինքն կա-
 թուղիկէ եկեղեցի, երկուքին նպատակն ալ նոյն
 սրտաբեղական պաշարն :

Մարդս ազատ է յանդուգն ըլլալու ,
 բայց ստախօս հեղինակի մը պատիժն է ար-
 համարհանք կրել . Վ իէննայի Միսիթար-
 եան միտքանութիւնը կը փափաքի որ զին-
 քը արհամարհենք . իրեն այս փափաքը ար-
 դէն կատարեալ է : Այսուհետև մենք ալ
 կ'ըսենք թէ Վ իէննայէն եկած լոյսը մեր
 ազգին համար խաւարէն շատ գէշ է : Այս
 խօսքն ալ՝ արտաբն թշնամանդ չէ, ներքին համո-
 զումն է :

32

